

Internetanvändning på bibliotek – policy, praktik och pedagogik

I bibliotekslagens ändamålsparagraf (§ 2) står: "Biblioteken i det allmänna biblioteksväsendet ska verka för det demokratiska samhällets utveckling genom att bidra till kunskapsförmedling och fri åsiktsbildning."

Den fria åsiktsbildningen brukar kopplas till åsiktsfrihet, yttrandefrihet och rätten till personlig integritet så som de kommer till uttryck i **FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna**:

Artikel 19.

Var och en har rätt till åsiktsfrihet och yttrandefrihet.

Denna rätt innefattar frihet att utan ingripande hysa åsikter samt söka, ta emot och sprida information och idéer med hjälp av alla uttrycksmedel och oberoende av gränser.

Artikel 12.

Ingen får utsättas för godtyckligt ingripande i fråga om privatliv, familj, hem eller korrespondens och inte heller för angrepp på sin heder eller sitt anseende. Var och en har rätt till lagens skydd mot sådana ingripanden och angrepp.

I den internationella bibliotekspolicysammanhang återspeglas dessa rättigheter i dokument som (bland andra) **IFLA:s internetmanifest (2002)**, **Glasgowdeklarationen om bibliotek, informationstjänster och intellektuell frihet (2002)** och **IFLA Statement on Privacy in the Library Environment (2015)**.

Utifrån denna biblioteksideologiska kontext kan det förefalla klart att biblioteken bör erbjuda en ofiltrerad tillgång till internet, en tillgång där användarnas internetaccess vare sig begränsas eller övervakas. Så har t.ex. Svensk Biblioteksförerings utvecklingsråd för verksamhetsfrågor (URV) rekommenderat att "biblioteken inte ska använda Internetfilter, eftersom det kan ses som en begränsning av rätten till fri tillgång till information och kunskap". De hävdar också att "biblioteket ska värna sin oberoende ställning och användarnas integritet genom att inte kräva inloggning för användning av [de publika] datorerna". (<http://docplayer.se/463025-Svar-pa-fragestallningar-fran-urv.html>)

Det är dock ställningstaganden som inte är helt okomplicerade i förhållande till lagstiftningen.

Skyddet för den enskildes integritet har stärkts i **Offentlighets- och sekretesslagen, OSL** (<https://lagen.nu/2009:400>) där det finns ett avsnitt (kap. 40) som behandlar biblioteksverksamhet:

3 § Sekretess gäller i biblioteksverksamhet för uppgift i register om en enskilds lån, reservation eller annan form av beställning och för uppgift om en enskilds användning av informationsteknik, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den som uppgiften rör eller någon närstående lider men.

För uppgift i en allmän handling gäller sekretessen i högst tjugo år.

Formuleringen som rör ”en enskilds användning av informationsteknik” är ett tillägg som trädde i kraft 1 januari 2018.

De internetsökningar som görs på biblioteket är således lika skyddade som uppgifter och lån och reservationer.

I förarbetena till lagändringen – **Några frågor om offentlighet och sekretess (Ds 2016:2)** – står emellertid också:

Det kan dock noteras att den föreslagna sekretessen inte utgör något hinder för biblioteket att även fortsättningsvis sätta upp regler för användningen av datorer eller för bibliotekets möjligheter att kontrollera efterlevnaden. Konsekvensen av den föreslagna sekretessen blir däremot att sekretessbelagda uppgifter inte får vidarebefordras till andra myndigheter eller enskilda om det inte finns någon tillämplig sekretessbrytande regel.

Utifrån denna tolkning finns det alltså inget hinder – enligt OSL – för att reglera internetanvändningen och kontrollera efterlevnaden av dessa regler.

I ett beslut från 2003 uttalade Justitiekanslern (JK) att åtgärder som ett bibliotek vidtar för att begränsa möjligheten att söka efter hemsidor med pornografiskt innehåll med hjälp av bibliotekets datorterminaler inte strider mot bestämmelserna i yttrandefrihetsgrundlagen (YGL) eller tryckfrihetsförordningen (TF). Det finns enligt JK ingen skyldighet för ett bibliotek att tillhandahålla Internet utan begränsningar.

Under 2017 har dock Justitiombudsmannen (JO) i uppmärksammade domar kritiserat bibliotek som nekat inköpsförslag på enbart värderingsmässiga grunder och hävdade att detta strider mot objektivitetsprincipen. Frågan kan då ställas om det är möjligt att förbjuda tillgång till vissa webbsidor enbart med hänvisning till att de strider mot kommunens värdegrund?

Hur ska en bibliotekschef förhålla sig till de – möjligen motstridiga – krav som kommer från politiker, it-avdelningar, bibliotekens användare, lagstiftning och biblioteksideologiska policydokument? Och hur hanteras frågan i praktiken idag?

Hur ser det ut idag?

Frågan om internetfiltrering på bibliotek var mycket diskuterad och föremål för flera studier inom biblioteks- och informationsvetenskap åren runt millennieskiftet, därefter tycks intresset ha mattats av och idag förs diskussionen främst inom skolans värld där debatten om ”porrfilter” är intensiv och inflammerad (<http://www.spaningen.se/ar-porrfilter-losningen-eller-finns-det-bättre-sätt/>).

På senare år har dock Niklas Elzén i sin magisteruppsats från 2011, *Internetbegränsning på stadsbibliotek* (ISSN 1654–0247), riktat en enkätundersökning till 100 svenska stadsbibliotek för att kartlägga användningen av nätfilter och resonemangen runt dessa. Undersökningen gav 83 svar. Minst 19 av biblioteken i undersökningen hade ett filter installerat, huvudsakligen avsett att blockera tillgång till pornografi, rasism, våld och spel. Uppsatsen var dock avgränsad till att handla om de publika datorerna på biblioteken och ger därför inget svar på frågan om huruvida wifiaccess på biblioteken är reglerad på samma sätt.

Jenny Lenhammar och Lars Wikman kartlägger forskningen i en magisteruppsats från 2012, *Etik och censur inom internetfiltrering – En forskningsöversikt* (ISSN 1654–0247) och Johannes Soldal diskuterar integritet och övervakning i magisteruppsatsen *Lämna mig ifred. Digital övervakning och personlig integritet på svenska bibliotek* (ISSN 1650–4267) från 2016.

Vad vi kan se finns dock inga kartläggningar av nutida praktiker som omfattar både användningen av wifi och publika datorer på folkbiblioteken.

Behov av forskning

Mot bakgrund av det som ovan skisserats är det av såväl lokalt som nationellt intresse med en kartläggning av hur reglering av internet hanteras på svenska folkbibliotek idag, idealt en kartläggning som omfattar alla kommuner. Och i det sammanhanget skilja mellan *regler* för internetanvändning och *metoder* för att kontrollera reglernas efterlevnad. Angelägna frågeställningar är:

- Hur argumenterar biblioteken för att förbjuda åtkomst till vissa typer av webbsidor? Är dessa regler och argument begripligt beskrivna för användaren?
- Finns det tekniska lösningar för att hindra åtkomsten (internetfilter)?
- Finns det andra lösningar som bygger på social kontroll (t.ex. att personal eller andra användare ser vilka webbsidor användaren besöker)?
- Vem fattar besluten om regler och metoder för kontroll? Är biblioteket med i processen eller fattas beslut på annan kommunal nivå? Är det medvetna politiskt tagna beslut (eller när det gäller tekniska lösningar t.ex. en spinoffeffekt av brandväggsinköp där blockering av vissa typer av sidor ingår i standardinställningarna)?
- Finns det transparens i processen? Kan användaren veta vad som blockerats och finns det rutiner för att hantera klagomål om felaktig blockering etc.
- Hur hanteras målkonflikter (i stil med att övervakning som metod för att kontrollera efterlevnad begränsar användarens integritet eller att filterlösningar även blockerar legitimt innehåll)?

För att utforska frågeställningarna kan flera metoder med fördel kombineras, metoder av såväl kvantitativ som kvalitativ karaktär. Beskrivning och analys av lagar och policytexter kopplat till internetanvändning på bibliotek kan genomföras med dokumentanalys. Kartläggning av policydokument i kommunerna kan genomföras med enkäter till 290 kommuner samt analys av användaravtal eller motsvarande tillgängliga via bibliotekens webbplatser. Kvalitativa intervjuer med ett antal utvalda kommunala bibliotekschefer och it-chefer ger underlag för analys av målkonflikter, maktstrukturer och användarkommunikation.

Undersökningen inkluderar därmed informationssökning och omvärldsanalys, datainsamling av olika empiriska underlag, bearbetning och analys av data samt presentation av resultat i form av en skriftlig rapport. Juridisk expertis kan behöva kopplas in som stöd för tolkning av lagar.

Pedagogiskt material

Denna kartläggning är tänkt att leda till en best-practise-rekommendation: en möjlighet för en bibliotekschef att argumentera för en hantering av dessa frågor som förverkligar bibliotekslagens intentioner och samtidigt ligger i linje med övriga lagkrav.

Projektet avser också att tillsammans med fokusbibliotek inom våra samverkande regioner ta fram ett pedagogiskt material kring hur biblioteket bör kommunicera regler kring internetanvändning med låntagarna. I Rasmus Fleischers *Boken och biblioteket* (2011) lanseras visionen om "det transparenta biblioteket", där öppenhet i alla processer är utgångsläget. Tillämpat det dessa frågeställningar skulle det innebära tydlighet om vilka regler som finns; vad dessa grundar sig på; vem som fattar besluten; hur reglernas efterlevnad kontrolleras; hur processen ser ut för att invända mot begränsningar av åtkomst etc.

Projektupplägg

De medel som söks inom innovationsspåret för Digitalt först är avsedda för ett forskaruppdrag, resultatet av denna undersökning ligger sedan till grund för framtagandet av pedagogiskt material. Lokala workshops med personal och användare på utvalda bibliotek genomförs och bekostas av respektive region. Kostnader för grafisk formgivning etc av det pedagogiska materialet bekostas av Kultur i Väst.

Kultur i Väst

Örjan Hellström

orjan.hellstrom@kulturivast.se

Regionbibliotek Halland

Åsa Holmberg Strand

Asa.Holmberg-
Strand@regionhalland.se

Biblioteksutveckling Sörmland

Marika Alneng

Marika.Alneng@regionsormland.se